

SAKINIŲ SIEJIMO PRIEMONĖS LIETUVIŲ IR UŽSIENIO KALBININKŲ DARBUOSE

Vida REMEIKYTĖ

Užsienio kalbininkų darbuose teksto lingvistika intensyviai pradėta domėtis jau apie XX a. vidurį, todėl daugelis teksto lingvistikos dalykų ištirta įvairiais atžvilgiais. Tuo tarpu lietuvių kalbotyroje teksto lingvistikos tyrimų nėra gausu. Todėl šiuo straipsniu siekiama užpildyti vieną svarbiausių spragų dėl sakinių siejimo, t. y. apžvelgti teksto kohezijos ir koherencijos sąvokas; kalbines ir nekalbines priemones, sąlygojančias išorinį ir vidinį teksto rišlumą. Kadangi kohezija išsikristalizavusi labiau nei koherencija, todėl ir straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama apžvelgti kohezijos sąvoką, sakinių siejimo priemones ir jų klasifikacijas lietuvių ir užsienio kalbotyroje.

Kalbininkai ilgai svarstė, kokie požymiai lemia, jog temiškai baigtą sakinių grupę galima vadinti tekstu. Pastebėta, kad tas požiūris į tekstą, stambiais parametrais imant, priklauso nuo vidinių (paties teksto) ir išorinių (kontekstinių) teksto savybių (plg. Genienė, 1998, 29; 1999, 19). Todėl tekstas gali būti tiriamas nepaisant išorinių teksto savybių ir į jas atsižvelgiant. Akivaizdu, kad visus šiuos požymius laikant vienodai svarbiais, tekstas apibūdinamas išsamiausiai. Tokiu požiriu į tekstą paremti R. A. de Beaugrande'o ir W. U. Dresslerio (Beaugrande, Dressler, 1981) septyni tekstiškumo kriterijai, kurie apima vidinį ir išorinį teksto tyrimą. Minimi šie tekstiškumo kriterijai: kohezija, koherencija, adresanto ketinimas, teksto priimtinumas adresatui, informatyvumas, reikšmingumas, sąsaja su kitais tektais. Tiesiogiai su tekstu susiję tik du pirmieji tekstiškumo kriterijai: *kohezija* ir *koherencija*, o kiti kriterijai, kaip matyti, glaudžiai susiję su platesniu kontekstu.

---

¹ Vidinis teksto tyrimas teksto lingvistikoje dažnai pavadinamas formaliuoju. Toks teksto tyrimas apima kalbos faktus pačiame tekste. Greta termino *išorinis teksto tyrimas* sinonimiškai vartojamas terminas *kontekstinis*, kuris paprastai suvokiamas kaip teksto ir tikrovės reiškinų santykis, t. y. nekalbinis (plg. Cook, 1989, 14).

1. Kohezijos ir koherencijos sąvokos

Dažniausiai tai, kas užsienio kalbotyros darbuose (Halliday, Hasan, 1976; Nunan, 1993; Malmkjær, 1995 ir kt.) vadinama *kohezija*², lietuvių kalbotyroje (Buitkienė, Valeika, 1983; Rasimavičius, 1983; Alaunienė, 1978) įvardinama *rišlumo* terminu. Toks sinonimiškas minėtų terminų vartojimas leistų manyti, kad jį lėmė natūrali lietuvių kalbotyros tendencija kurti savą, lietuvišką, terminiją. Tačiau teksto lingvistikos darbuose *rišlumas* vartojamas ir kita, platesne, reikšme, t. y. siekiant bendru terminu pavadinti ir išorinį, ir vidinį teksto rišlumą (plg. Kucharenko, 1988, 71). Kartais tokiam rišlumui įvardinti vartojamas *koherencijos* terminas (žr. Dijk, 1972; Trošina, 1980, 92; Šoblinkas, 1982). Esama ir tokių atvejų, kai netgi terminu *kohezija* įvardinamas rišlumas plačiąja prasme, o išorinis rišlumas pavadinamas *koneksijos* terminu (žr. Sirtautas, 1999, 11). Ta pačia reikšme *koneksijos* terminą vartoja ir Schiffrin (1994, 24).

Akivaizdu, kad vartojami skirtingi terminai kiekvienu atveju išreiškia kiek kitokias sąvokas. Todėl būtina aiškiai nusakyti, kaip suvokiami straipsnyje vartojami *kohezijos* ir *koherencijos* terminai.

Kohezija užsienio teksto lingvistikos darbuose plačiai tyrinėta. Atskirų darbų iš šios srities esama ir lietuvių kalbotyroje. Dažniausiai kohezija³ suvokiama kaip paviršinis (formalusis) temiškai baigtos teksto sakininės struktūros rišlumas (žr. Dijk, 1972, 41; CGEL 1985; Ellis, 1992; Buitkienė, 2000, 29), kuris realizuojamas gramatinėmis ir leksinėmis sakinių siejimo priemonėmis ir būdais (Malmkjær, 1995, 463; OEG 1996). Tiriant koheziją, paprastai dėmesys kreipiamas tik į patį tekstą (plg. Nunan, 1993, 59), t. y. kohezija padeda paaiškinti, kaip tekstas generuojamas (žr. Halliday, Hasan, 1976, 26). Svarbu ir tai, kad kohezija turi atramą kalbos sistemoje ir gali būti realizuojama šiais kalbos lygmenimis: 1) leksiniu, 2) morfologiniu, 3) fonologiniu (žr. Halliday, Hasan, 1976, 5). Todėl teksto lingvistikos darbuose apie koheziją kalbama kaip išoriškai matomą reiškinį (plg. Phillips, 1983, 12).

Nors lietuvių teksto lingvistikoje kol kas daugiau tebetiriamos kohezijos problemos, užsienio teksto lingvistikos darbuose pastaruju metu ypač susidomėta koherencija. Tokią tyrimo tendenciją galėjo lemti ne tik nevienoda teksto lingvistikos raidos pakopa, bet ir skirtinga kalbų sandara.

Koherenciją linkstama suvokti kaip *prasminių* teksto rišlumą (žr. Hatim, Mason, 1990, 192; Buitkienė, 2000, 29), kuris negali būti realizuotas gramatine kalbos

² Kohezijos terminas pasiskolintas iš chemijos mokslo. Sąvokos branduolys – atskirų dalių susijungimas – perkeltas ir į teksto lingvistiką (plg. TŽŽ 1985 249).

³ Kohezija glaudžiai susijusi su aktualiaja teksto skaida, bet straipsnio tema ir apimtis neleidžia plačiau to išnagrinėti.

sandara (žr. Cook, 1989, 4), nes vien gramatinėmis formomis neįmanoma sukurti prasmės. Kaip tik dėl šios priežasties formalusis rišlumas ne visada užtikrina teksto koherentiškumą (plg. Kucharenko, 1988, 71; Nunan, 1993, 64; Buitkienė, 2000, 29–30). Sakiniai gali būti susieti įvairiausiomis ryšio priemonėmis, tačiau likti nekoherentiški, jei jie prasmės atžvilgiu nėra susiję ir nesusieti su platesniu kontekstu. Be to, ypač gausus siejimo priemonių vartojimas gali pakenkti ir teksto stiliui (plg. Buitkienė, 2000, 30).

Tad koherentiško teksto kitas, nemažiau svarbus, požymis – kontekstas, kuris paprastai suvokiamas kaip visuma veiksnių, tokių kaip teksto adresatas ir adresantas, konkreti situacija, kultūrinė ir socialinė situacija, paralingvistinės ypatybės ir kt. (plačiau apie tai žr. Buitkienė, 2000, 30; Nunan, 1993, 61; Bingelienė, 1999, 9; taip pat plg. OEG 1996; CGEL 1985 1423). Esama nuomonių, kad koherencijos pasiekama per funkcijų, kurias atlieka kiekvienas pasakymas, suvokimą (žr. Nunan, 1993, 64). Kadangi suvokimas paprastai esti subjektyvus, tad ir koherencija, kitaip nei kohezija, traktuojama kaip subjektyvus reiškinys (žr. Phillips, 1983, 12). Koherencijos esmę bando atskleisti pragmatika, taip pat schematų, kalbos aktų teorijos ir kt.

2. Sakinių siejimo priemonių klasifikacijos

Teksto lingvistikos darbuose ne kartą bandyta klasifikuoti sakinių siejimo priemones. Klasifikacijų įvairovę lėmė nevienodas klasifikavimo pamatas, požiūris į koheziją.

2.1. Klasifikacija pagal dėmenų siejimą sudėtiniame sakinyje

Kalbininkai, bandę sukurti teksto gramatiką tradicinės gramatikos pamatu, ir sakinių siejimo priemones lygindami su sudėtinio sakinio dėmenų santykiais, jas skirstė į: 1) **universaliasias**, vartojamas ir sakiniams, ir sudėtinio sakinio dėmenims sieti, 2) **specifines**, vartojamas tik sakiniams sieti (plg. Kul'gav, 1977; Loseva, 1980, 15; Musteikienė, 1984, 215). Universaliosiomis siejimo priemonėmis laikomi aiškūs loginius santykius (priežasties, pasekmės ir kt.) reiškiantys jungtukai, jungiamiejirieveiksmiai (Kul'gav, 1977; dar plg. Musteikienė, 1984, 215). Į tą pačią grupę kartais įtraukiami įterptiniai modaliniai žodžiai, dalelytės, veiklo kategorija, įvardžiai (žr. Loseva, 1980, 15). Akcentuojama, jog universaliosios sakinių siejimo priemonės yra bendros ir sudėtinio sakinio dėmenims, ir atskiriems sakiniams sieti.

Į specifinių siejimo priemonių grupę linkstama įtraukti leksinį pakartojimą, sinoniminį pakeitimą (žr. Loseva, 1980; Kul'gav, 1977), determinantus (Musteikienė, 1984, 215), kartais įtraukiami jungiamieji žodžiai, turintys laiko, vietos reikšmes (Loseva, 1980), įvardinis pavadavimas (Kul'gav, 1977). Tos siejimo priemonės,

dėl kurių kalbininkų nuomonės išsiskyrė, gali būti įtrauktos ir į vieną, ir į kitą grupę. S. Gindinas (Gindin, 1977, 349), kalbėdamas apie šią klasifikaciją, teigė, jog leksinės sakinių siejimo priemonės netiksliai buvo pavadintos nekalbinėmis. Taip klasifikuoti siejimo priemonės, matyt, nėra visiškai tikslu jau vien dėl to, kad tekstas nėra sakinių suma; jais tekstas tik įkoduojamas; todėl teksto struktūrinės dalys iš esmės skiriasi nuo sudėtinio sakinio dėmenų (plg. Halliday, Hasan, 1976, 2); be to, sakinių siejimo priemonės atskirose grupėse negali būti apibūdintos pagal bendrą požymį. Vis dėlto ir taip klasifikuojant siejimo priemonės gana tiksliai buvo atskirti įvardžiai, reiškiantys referencinius santykius (plačiau žr. 2.3.1.1. skyrelį).

2.2. Klasifikacija pagal funkcijas tekste

Kai kurie kalbininkai (Kotjurova, 1977, 146; Gal'perin, 1981) bandė siejimo priemonės klasifikuoti pagal tai, kokias funkcijas tekste jos atlieka. Pažymėtina, kad šioje klasifikacijoje atsižvelgiama ir į kitus siejimo priemonių požymius, t. y. kokiam kalbos lygmeniui jos priklauso (Kotjurova, 1977) ar kokius teksto vienetus (sakinius ar stambesnius teksto vienetus) jos sieja (Gal'perin, 1981). Nesant vieno požiūrio į kalbos funkciją (žr. Karaliūnas, 1997, 113), o tuo labiau į teksto funkciją, kalbotyros darbuose minimos skirtingos teksto funkcijos, nevienodos ir siejimo priemonių klasifikacijos. M. Kotiurova (Kotjurova, 1977, 146), klasifikuodama siejimo priemonės, atsižvelgia ne tik į siejimo priemonių funkciją tekste, bet ir tų priemonių kalbos lygmenį (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Klasifikacija pagal Kotiurovą (Kotjurova, 1977, 146)

Siejimo priemonių tipas	Siejimo priemonių funkcija tekste	Siejimo priemonės
Leksinių gramatinių	Siejimo priemonės išlaiko nominatyvinę funkciją. Ypač svarbi jų pozicija tekste.	Grynasis leksinis daiktavardinis kartojimas, asmeniniai įvardžiai, junginiai su parodomuoju įvardžiu ir daiktavardžiu,rieveiksmiai, reiškiantys priežastį, padarinį, vietą ar laiką.
Morfologinių		Veiksmažodžių laiko, nuosakos, asmens formų kaita.
Sintaksinių	Siejimo priemonių konstrukcijas sudarančių žodžių nominatyvinė funkcija susilpnėjusi, aktualizuota sintaksinė.	Specialios siejimo konstrukcijos, siejamosios paskirties įterpiniai, anaforiniai sujungiamieji jungtukai, įvardis <i>tai</i> ,rieveiksmiai, kuriais reiškiamas pasakymų nuoseklumas.

I. Galperino (Gal'perin, 1981) siejimo priemonių klasifikacija (žr. 2 lentelę) akivaizdžiai parodo, kad kohezija išvelgiama tekstą tiriant įvairiais aspektais (stilistikos, kompozicijos, logikos ir t. t.). Į koheziją žvelgiama einant ne nuo formos prie reikšmės, kas kaip tik būdinga formaliajam rišlumui, bet atvirkščiai. Galbūt dėl to į Galperino klasifikaciją (žr. 2 lentelę) patenka ir koherencijos dalykų, pavyzdžiui, į asociacijų siejimo priemonių grupę įtraukiama konotacija, subjektyvus vertinimas, t. y. aiškiai koherentiški aspektai.

2 lentelė. Klasifikacija pagal Galperiną (Gal'perin, 1981, 78–85)

Siejimo priemonių tipas	Siejimo priemonių funkcija tekste	Siejimo priemonės
Gramatinių	Šios priemonės atlieka siejimo funkciją. Fabrežiama, kad jomis siejami ne tik atskiri sakiniai, bet ir stambesni teksto vienetai.	Jungtukai, jungiamojo tiporieveiksmai (<i>štai dėl ko, taip kaip, todėl</i>), deiktinės siejimo priemonės (įvardžiai, jungtukai).
Loginių	Loginių siejimo priemonių gramatinė funkcija susilpnėjusi (bet neišnykusi), aktualizuota siejimo funkcija. Šios priemonės reiškia loginius (pasekmės, priežasties, laiko, vietos) santykius.	Tokių siejimo priemonių pavyzdžiai – <i>po kelių dienų, greta, pirma, ... antra</i> .
Asociacijų	Realizuojama teksto retrospekcija, konotacija, subjektyvus vertinimo modalumas. Asociacijų kohezija gali išeiti iš vieno teksto ribų.	Šios siejimo priemonės realizuojamos tokio tipo konstrukcijomis kaip <i>staiga prisiminė, panašu į tai</i> .
Kompozicinių struktūrinių	Kompozicinėmis struktūrinėmis siejimo priemonėmis susiejami sakiniai, stambesni teksto vienetai, kurie į tekstą įtraukiami pažeidžiant linijinį nuoseklumą.	Tekste šis kohezijos tipas realizuojamas, pavyzdžiui, tokio tipo konstrukcijomis: <i>man tai primena, kitu metu, kalbant apie kitą dalyką</i> ir t. t.
Stilistinių	Stilistinių formų kohezija – tai toks reiškinys, kai stilistinės ypatybės atlieka ir siejamąją funkciją.	Paralelizmas, chiazmas, palyginimai, aliuizijos, metaforos
Ritminių	Tai tokios ritminės priemonės, kurios atlieka ne tik poetinę, bet ir siejimo funkciją.	Metras, ritmas ir kt.

Taigi siejimo priemonės klasifikuojant pagal jų atliekamą funkciją tekste buvo pastebėta ypač svarbi mintis – atsižvelgti ir į siejimo priemonių atliekamas funkcijas.

2.3. Klasifikacija pagal kalbos lygmenis

Teksto lingvistikos darbuose populiariausia sakinių siejimo priemonės klasifikuoti pagal kalbos lygmenis. Tokios klasifikacijos svarbą lėmė tai, kad kohezija buvo pripažinta kalbos sistemos dalimi. Kalbotyros darbuose (Zolotova, 1954, 106; Halliday, Hasan, 1976; Alaunienė, 1978; CGEL 1985, 1437; Ellis, 1992 ir kt.) ypač dažnai pastebima, kad siejimo priemonės priklauso įvairiems – gramatiniam, leksiniam, net fonetiniam intonacijos – lygmenims.

2.3.1. Gramatinė kohezija

Greta termino *gramatinė kohezija* sinonimiškai vartojamas terminas *sintaksinė kohezija*. Būta siūlymų vartoti siauresnį – *sintaksinės kohezijos* – terminą (plg. Sil’man, 1967, 27). Terminas *sintaksinė kohezija* dažniau vartotas rusų kalbotyroje, o *gramatinė kohezija* pagal M. A. K. Hallidayaus ir R. Hasano (Halliday, Hasan, 1976) tradiciją – anglų, vokiečių kalbotyroje. Užsienio teksto lingvistikos darbuose (Halliday, Hasan, 1976; Ellis, 1992) kalbama apie šias gramatinės kohezijos rūšis: referenciją, substituciją ir elipsę.

2.3.1.1. Referencija

Referencijos terminas į teksto lingvistiką perkeltas iš tradicinės semantikos, kur *referencija* reiškia santykį tarp lingvistinės formos (žodžio) ir koduojamo turinio (RDLL 1996 482). Referencija kaip gramatinės kohezijos rūšis paprastai kuria semantinę ryšį tarp dviejų siejamų reikšmių, bet ne gramatinių formų (kaip substitucija) (žr. Halliday, Hasan, 1976, 31–87; Verikaitė, 1999, 15).

Pvz.: *Bet artinosi mišparai – ir Nepažįstamosios paveikslas vėl išstūmė iš klieriko Vasario galvos atsiminimus ir mintis apie Liucę. Ji s spėliojo, ar pamatys šiandien tą baltu šaliu apsigaubusią moterį <...>*. Myk-P₉₂ RIV 82.

Pateiktame pavyzdyje sakiniai susieti referenciškai, t. y. čia svarbūs ne žodžiai, ne jų gramatinės formos, bet reikšmės. Konkrečiai sakinio veikėjas *jis* įvardintas pirmajame sakinyje, tačiau skaitytojas ir be to konkretaus įvardinimo, tik iš sakinyje pateikiamos situacijos, galėtų numanyti to įvardžio prasmę. Be to, referencijos, kitaip nei substitucijos, atveju siejamieji elementai gali atlikti skirtingas sintaksines funkcijas (plg. Halliday, Hasan, 1976, 304). Antai aukščiau pateiktame pavyzdyje *jis* atlieka veiksnio, o *klieriko Vasario*, t. y. elemento, su kuriuo yra siejamas *jis*, – pažyminio su priedėliu sintaksinę funkciją.

2.3.1.2. Substitucija

Substitucijos terminu įvardijamos skirtingos sąvokos. Substitucija suvokiama kaip metodologinė procedūra struktūrinėje lingvistikoje, distribucinėje analizėje, t. y. procedūra, kai tiriamasis vienetas tam tikrame kontekste pakeičiamas kitu (plg. Crystal, 1997, 438; RDLL 1996 463; Ivič, 1973, 318 Gaivenis, Keinys, 1990, 193). Kitaip substitucijos terminas suvokiamas teksto lingvistikoje. Pažymėtina, kad ir čia substitucija suprantama nevienodai. Lietuvių kalbotyroje išsamiausiai substituciją ištyręs K. J. Ambrasas (1976, 3), remdamasis L. Bloomfieldo darbais, substitutu laiko „tokią lingvistinę formą ar gramatinį reiškinį, kuris tam tikromis žinomomis pasikartojančiomis aplinkybėmis **pakeičia** bet kokią lingvistinę **formą** (išryškinta autorės – V.R.), priklausančią tam tikrai klasei“. Nors substituto apibrėžime akcentuojama jo gramatinė prigimtis, tačiau vis tiek substitutais laikomi anaforiniai įvardžiai, kurie atlieka referencinę funkciją, t. y. „pasakymo ir jo dalių susiejimo su tikrove objektais, įvykiais, asmenimis, situacijomis, daiktų padėtimi realiame pasaulyje arba apskritai kalbėjimo universume“ (Rosinas, 1996, 6; plg. Padučeva, 1982, 3). Tad substitucija dera laikyti **formalius** santykius tarp siejamų **kalbinių elementų (žodžių ar frazių)**; pats substitutas reiškiamas tik **tokiais žodžiais**, kurių konkrečioji reikšmė yra nurodyta tekste (plg. Halliday, Hasan, 1976, 89, 308).

Pvz.: *Jis priklausė vienai slaptai lavinimosi kuopelei, kur buvo aiškinamas pasaulio atsiradimas, evoliucija, dar šis tas iš gamtamokslio visai kitaip, negu moko bažnyčia. Taip bent jam atrodė.* Myk-P₉₂ RIV15.

Pateiktame pavyzdyje *taip* laikomas substitutu, kuris pavaduoja žodžių grupę. Šis substitutas *taip* be siejamosios grupės neturi konkrečiosios reikšmės, t. y. negali būti susietas su referentu. Svarbu ir tai, kad įvardinisrieveksmis *taip*, kaip ir visi substitutai, atlieka **tą pačią sintaksinę funkciją** kaip ir siejamoji žodžių grupė (plg. Halliday, Hasan, 1976, 304).

Lietuvių kalbotyroje (Ambrasas, 1976; Rosinas, 1996) substitucija suvokiama plačiau, t. y. į ją įtraukiamos ir referencinius santykius reiškiančios siejimo priemonės. Be to, kartais išvis vengiama šio tarptautinio termino, minimas *įvardinis pavadavimas* (Alaunienė, 1978; Rasimavičius, 1983).

2.3.1.3. Elipsė

Elipsė paprastai suprantama kaip stilistinė figūra, t. y. kaip numanomo kalbos vieneto praleidimas tekste (LKE 1999 178; Koženiausienė, 1999, 300 ir kt.). Panašia reikšme elipsės sąvoka vartojama ir sintaksėje (Labutis, 1998, 142). Jei praleidimas atlieka sakinių siejimo funkciją, tai elipsė vartojama ir teksto lingvistikoje. Dažniausiai elipsė yra lyginama su substitucija ir apibrėžiama kaip nulinė substitucija (Halliday, Hasan, 1976, 142). Todėl kartais ji neatskiriami nuo substitucijos (Ellis, 1992, 82). Elipsė yra „nulis“, turintis prasnę. Tas „nulis“ galėtų būti pakeistas

kalbos vienetu iš ankstesnio pasakymo (Ellis, 1992, 143). Elipsė, kaip ir substitucija, yra reiškiamą leksiniu gramatiniu kalbos lygmeniu, praleistas siejamasis elementas paprastai yra pasakytas tekste (Halliday, Hasan, 1976, 145).

2.3.1.4. Kiti gramatinės kohezijos atvejai

Žinant tai, kad kohezija yra realizuojama kalbos sistemoje, akivaizdu, jog skirtingos sandaros kalbose, kur esama įvairių gramatinių ypatybių, pastebima ir savitų siejimo priemonių, kurios kohezijos aprašuose atskirai nenagrinėjamos. Iš tokių sakinių siejimo priemonių minima žodžių tvarka (Alaunienė 1978; Moskal'skaja, 1981), veiksmažodžių formų bendrumas, t. y. veiksmažodžių laikų (Alaunienė, 1978; Sirtautas, 1999), veikslų (Zolotova, 1954; Sirtautas, 1999), nuosakų (Sirtautas, 1999) derinimas, sakinių struktūros įvairumas (Zolotova, 1954; Alaunienė, 1978).

2.3.2. Leksinė kohezija

Dažniausiai įvairiuose tekstuose pasitelkiamos leksinės sakinių siejimo priemonės. Tad leksinė kohezija ir iširta bene išsamiausiai. Lietuvių kalbotyroje šią kohezijos rūšį disertacijoje „Leksinės ryšio priemonės dabartinės lietuvių kalbos grožiniuose tekstuose“ ir disertacijos tema parašytuose straipsniuose detalai išdėstė J. Buitkienė.

Tiriant leksines ryšio priemones, ne iš karto buvo aiškiai nubrėžta riba tarp leksinių ir leksinių gramatinių siejimo priemonių. Lingvistinėje literatūroje leksinėmis siejimo priemonėmis laikyti pasikartojantys žodžiai, įvardžiai, jungtukai, žodžiai, reiškiantys erdvės ir laiko santykius (žr. Alaunienė, 1978, 8; Zolotova, 1954 ir kt.). Tačiau įvardžius įtraukti į leksinių ryšio priemonių grupę nėra tikslu, nes „įvardis, kitaip nei žodis pavadinimas, neatlieka reprezentacinės funkcijos“ (Rosinas, 1996, 7).

Leksinė kohezija paprastai atsispindi žodinėje teksto struktūroje (žr. Halliday, Hasan, 1976, 318). Todėl leksinėmis ryšio priemonėmis priimta laikyti pažodinių (hiperoniminį, hiponiminį), sinoniminį, antoniminį kartojimą, perifrazę (žr. Buitkienė, 1983; Sirtautas, 1999, 12–15).

Pažymėtina, jog leksinės ryšio priemonės ne tik sieja sakinius, bet jomis pasakoma ir papildoma kontekstinė reikšmė (plg. Buitkienė, 1980, 54; Halliday, Hasan, 1976, 288–289).

2.3.3. Leksinė gramatinė kohezija

Teksto lingvistikos darbuose (Halliday, Hasan, 1976; Ellis, 1992) į leksinės gramatinės kohezijos grupę linkstama įtraukti jungtukus, jungiamuosius žodžius, dalelytes, įterpinius ir kt. Leksinė gramatinė kohezija – tai tarpinis siejimo priemonių

sluoksnius, kuris užsienio teksto lingvistikoje (Halliday, Hasan, 1976, 226) dažnai pavadinamas konjunkcija. Tokio tipo siejimo priemonės sakinius sieja netiesiogiai, bet išreiškdamos specifines reikšmes, santykius (Halliday, Hasan, 1976, 226). Būtent pagal tuos jų reiškiamus santykius – priešpriešos, pridūrimo, priežasties, laiko, apibendrinimo, aiškinimo, tikslinimo ir kt. – šios siejimo priemonės ir klasifikuojamos (plg. Halliday, Hasan, 1976, 238; Ellis, 1992, 82; iš dalies Akelaitis, 1982, 5). Dažnai akcentuojama, kad konjunkcija nėra svarbiausias siejimo priemonių tipas, konjunkcija tik sustiprina tą siejimą.

Taigi tik koherentiškų sakinių grupę, kuri temišškai baigta ir kuria pasiekiamas komunikacijos tikslas, galima vadinti tekstu. Teksto koherencija pirmiausia realizuojama sakinius siejant prasmiškai. Tačiau tiems teksto sakiniam reikalingas platesnis kontekstas, tekstą determinuojanti adresato ir adresanto sąveika. Koherencija reiškia ir formaliomis priemonėmis – teksto kohezija. Koherentiškas tekstas suvokiamas adresato ir adresanto pašamonėje, o kohezija – tekste išoriškai matomas reiškinys ir realizuojamas kalbos gramatiniais, leksiniais santykiais. Matyt, dėl tokios kohezijos realizacijos ir sakinių siejimo priemonės dažniausia linkstama klasifikuoti remiantis tradicine taksonomija ir skirti gramatinę, leksinę ir leksinę gramatinę koheziją. Tačiau visapusiškiau bandant atskleisti kohezijos esmę būtina atsižvelgti ir į funkcijas, kurias ryšio priemonės atlieka tekste.

THE FORMAL MEANS OF COHESION IN THE WORKS OF LITHUANIAN AND FOREIGN LINGUISTS

Summary

The article presents a review of the concepts *cohesion* and *coherence* in the works of Lithuanian and foreign linguists. Most of all attention is given to cohesion, the formal means of connecting the sentences. First of all coherence is realised by coupling sentences semantically. However, coherence requires a wider context, the interaction of an addressee and an addresser. Coherence is expressed by formal devices as well. The coherent text is apprehended in the subconsciousness of the addressee and the addresser, and the cohesive text is seen exteriorly and is being realised through the levels of language. Due to such a realisation of cohesion, the means of connecting sentences are mostly classified in accordance with traditional taxonomy. They include lexical and lexico-grammatical means.

LITERATŪRA

- Akelaitis G.*, 1982, Įterptiniai vienetai diskurse. – *Kalbotyra*. 33 (1), 5–14.
Alaunienė Z., 1978, Sakinių siejimo priemonės ir mokinių kalba. Vilnius: PMT.
Ambrasas K. J., 1976, Leksiniai lietuvių kalbos substitutai. Vilnius.

- Beaugrande R. A. and Dressler W. U.*, 1981, Introduction to Text Linguistics. London and New York: Longman.
- Bingeliėnė R.*, 1999, Pragmatiniai informacinės teksto struktūros aspektai. – Tekstas: forma ir turinys. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 9–11.
- Buitkienė J.*, 1980, Буйткене Я. Роль лексического повтора в организации текста. – Rišlaus teksto lingvistinė analizė. Vilnius, 53–64.
- Buitkienė*, 1983 – Буйткене Я. Ю. Лексические средства связи в художественном тексте современного литовского языка: Канд. дисерт. филол. наук. Вильнюс.
- Buitkienė J., Valeika L.*, 1983, Teksto lingvistika. – Mūsų kalba. Nr. 3, 13–17.
- Buitkienė J.*, Bendrašaknių žodžių vaidmuo lietuvių kalbos tekstų organizacijoje. – Kalbotyra. 1993. 42 (1), 17–24.
- Buitkienė J.*, 2000, Poetinio diskurso kalbinių raiškos priemonių adekvatumas lietuvių ir anglų kalbose. – Kalbotyra, t. 48–49, 29–38.
- CGEL 1985* – A Comprehensive Grammar of the English Language. London and New York: Longman.
- Cook G.*, 1989, Discourse. OUP.
- Crystal D.*, 1997, The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University.
- Dijk T. A. V.*, 1972, Some Aspects of Text Grammars. A Study of Theoretical Linguistics and Poetics. The Hague–Paris: Mouton.
- Ellis D.*, 1992, From Language to Communication. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Gaivenis K., Keinys S.*, 1990, Kalbotyros terminų žodynas.
- Gal'perin*, 1981 – Гальперин И. П. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука.
- Genienė I.*, 1998, Teksto interpretacija: lingvistinė analizė ir literatūros teorija. – Teksto analizė ir interpretacija. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 28–32.
- Genienė I.*, 1999, Teksto formos ir turinio kontekstas ir pragmatika. – Tekstas: forma ir turinys. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 19–20.
- Gindin*, 1977 – Гиндин С. И. Советская лингвистика текста. Некоторые проблемы и результаты (1948–1975). – Известия Академии наук СССР серия лит. и языка. Т. 36. № 4.
- Halliday M. A. K. & Hasan R.*, 1976, Cohesion in English. London and New York: Longman.
- Hatim & Mason I.*, 1990, Discourse and the Translator. London & New York: Longman.
- Ivič M.*, 1973, Lingvistikos kryptys. Vilnius: Mintis.
- Karaliūnas S.*, Kalba ir visuomenė: Psichosociologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kotjurova*, 1977 – Котюрова М. П. О понятии связности и средствах её выражения в русской научной речи. – Язык и стиль научной литературы: Теоретические и прикладные проблемы. Москва: Наука, 139–160.
- Koženiauskienė R.*, 1999, Retorika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kucharenko*, 1988 – Кухаренко В. А. Интерпретация текста. Москва.
- Kul'gav*, 1977 – Кульгав М. П. Некоторые особенности строения абзаца в научно – техническом тексте. – Синтаксис предложения и сверхфразового единства.
- LKE 1999* – Lietuvių kalbos enciklopedija. / Sud. V. Ambrazas ir kt. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Loseva*, 1980 – Лосева Л. М. Как строится текст. Москва: Просвещение.
- Malmkjær*, 1995, The Linguistics Encyclopaedia. Ed. by K. Malmkjær. London and New York: Routledge.
- Moskal'skaja*, 1981 – Москальская О. И. Грамматика текста. Москва: Высшая школа.

- Musteikienė*, 1984 – Мустейкене И. Современный русский язык: Синтаксис. Вильнюс: Мокслас. Ч. 2.
- Nunan D.*, 1993, *Discourse Analysis*.
- OEG* 1996 – The Oxford English Grammar / S. Greenbaum. London: Oxford University Press.
- Phillips M.*, 1983, *Lexical Macrostructure in Science Text*. Ph. D. Thesis. Birmingham: University of Birmingham.
- Padučeva*, 1982 – Падучева Е. В. Референциальные аспекты высказывания (семантика и синтаксис местоименных слов): Автореф. дис. д-ра филол. наук. Москва.
- Rasimavičius A.*, 1983, *Dėl teksto sandaros – Lietuvių kalba mokykloje / Sud. V. Drotvinas*. Kaunas: Šviesa,
- RDLL* 1996, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London and New York: Routledge.
- Rosinas A.*, 1996, *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir encikl. l-kla.
- Schiffirin D. A.*, 1994, *Approaches to Discourse*. Blackwell: Oxford UK & Cambridge (USA).
- Sil'man*, 1967 – Сильман Т. И. Проблемы синтаксической стилистики. Ленинград: Просвещение, 1967.
- Sirtautas V.*, 1999, *Iš teksto teorijos*. – Kalbos aktualijos 5. Šiauliai: ŠU, 7–17.
- Šoblinskas*, 1982, *Pradinė pažintis su tekstu*. – Tarybinis mokytojas. 1982. Nr. 63, 3.
- Trošina*, 1980 – Трошина Н. Н. Лингвостилистический аспект когерентности художественного текста. – Сборник научных трудов. Москва, вып. 158.
- TŽŽ* 1985 – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyr. encikl. redakcija.
- Verikaitė D.*, 1999, *Formal and Functional Characteristics of Cohesive Devices in the Science Research Article in English: Doctoral Dissertation*. Vilnius.
- Zolotova*, 1954 – Золотова Т. А. Структура сложного синтаксического целого в Карамзинской повести. – Труды института языкознания. Москва: Изд-во Акад. Наук СССР, 88–119.

Vilniaus pedagoginis universitetas
Lietuvių kalbotyros katedra

Įteikta
2001-12-14